

DOPRINOS AUSTRIJSKE ŠKOLE SAVREMENOJ EKONOMSKOJ MISLI
CONTRIBUTION OF AUSTRIAN SCHOOL TO MODERN ECONOMIC
THEORY

Ivan Radović¹
Radislav Jovović²

JEL Classification: B00, B12, B13;

Review

Primljeno / Received: June 07, 2015

Prihvaćeno / Accepted: August 21, 2015

Sažetak

Osnovni cilj ovog rada jeste upoznavanje sa nastankom, razvojem i najbitnijim predstavnicima austrijske škole, osnovnim idejama koje su zastupali, kao i o ključnim doprinosima ove škole savremenoj ekonomiji. Polazna hipoteza je da austrijske ekonomska škola predstavlja revolucija u ekonomskoj teoriji i predstavlja fundamentalno različiti pogled od klasične ekonomije. Teorija radne vrijednosti je zamijenjena teorijom marginalne korisnosti. Teorija marginalne korisnosti je dio šire perspektive, koju je Karl Menger osvijetlio sa velikom jasnoćom. To je glavna stavka austrijske ekonomske škole, njen glavni doprinos. A Karl Menger je najzaslužniji za korjenitu promjenu ekonomske paradigme, čije su temelje postavili klasični ekonomisti.

Ključne riječi: austrijska ekonomska škola, preduzetništvo, subjektivizam, maginalna korisnost.

Abstract

The main objective of this paper is to introduce with the creation, development and the most important representatives of the austrian school, basic ideas that were represented, as well as on the key contributions of this movement to modern economy. The starting hypothesis is that the development of the Austrian economic school is a revolution in economic thoughts, and the main contributor to that is Karl Menger.

Keywords: Austrian economic school, representatives, prosperity, phenomena, processes, production, subjectivisation.

¹ Porto Montenegro, Univerzitet Mediteran

² Univerzitet Mediteran

1. UVOD

Izraz "austrijska škola" ne bi trebalo razumijevati kao geografsku odrednicu škole, već kao odrednicu za temeljne ideje koje dijele njeni pripadnici. Fric Mahlp, jedan od uticajnih "austrijanaca", naglašava da austrijska škola nije nikakva akademska institucija, već način razmišljanja, specifična tehnika ekonomske analize, zapravo, jedan poseban istraživački program. Riječ je o konzistentnom teorijskom sistemu koji se bitno razlikuje od ostalih ekonomskih škola (Stojanović, str. 1)

Glavni njen proizvod je nova subjektivna teorija vrijednosti, koja u objašnjava-nju razmjenskog odnosa u prvi plan stavlja pojedinca, koji nastoji da maksimizira vlastitu korisnost i raspolaže određenim znanjima, vještinama i sredstvima, što mu omogućava donošenje racionalnih odluka. Dolazi do odbacivanja radne teorije vrijednosti i zamjenjuje se koncepcijom koja je vezana za želje i potrebe, a ne rad – koncepcijom korisnosti. Vrijednost postaje funkcija korisnosti, tj. koju korisnost pojedinac pridaje nekom dobru. Austrijska ekonomska škola označila je prekretnicu u ekonomskoj teoriji. Njene ideje smatraju se uvodom u savremenu građansku ekonomiju. Mengerova „Načela političke ekonomije“ najavila su momenat napuštanja klasičnog sistema i prelaz u subjektivnu teoriju vrijednosti. Austrijanci, kao i sadašnji savremeni građanski ekonomisti preferiraju kapitalistički način proizvodnje. Namjera je da se kapitalizam prikaže kao poredak u kome dolaze do izražaja: maksimizacija potrošačkih potreba, da proizvodnja postane optimalna uz minimalne troškove, pravična raspodjela dohodka prema proizvodnim doprinosima faktora proizvodnje i sl.

U prvom dijelu ovog rada biće riječi uopšte o karakteristikama ove škole, njenom nastanku. U djelovima nakon toga biće detaljnije obrađeni najznačajniji predstavnici austrijske ekonomske škole: Menger, Mizes, Šumpeter, Hajek. U zadnjem dijelu rada biće riječi i o uticaja austrijske ekonomske škole na razvoj preduzetništva.

Kroz ovaj rad pokazaće se da je razvoj austrijske ekonomske škole ujedno i predstavljao stvaranje i razvoj savremene ekonomske misli.

2. KONTEKST U KOM JE NASTALA AUSTRIJSKA EKONOMSKA ŠKOLA

Da bi se bolje razumjele ideje austrijske ekonomske škole i njenih predstavnika, treba imati u vidu kontekst u kome je ova ekonomska misao nastajala. Pojedini uticajni istoričari ekonomskih ideja smatraju da se kao nesumnjivi prethodnici ovog pravca mogu označiti italijanski ekonomista Galijani (Ferdinando Galiani, 1728-1787) i francuski ekonomista Kondijak (Etiemie Bonnot de Condillac, 1714-1780), koji su svoje ključne radove objavili sredinom osamnaestog vijeka, kao i Ogist Valras (Auguste Walras, 1801-1860) i Dipui (Jules Dupuit, 1804-1866) koji su svoje ključne radove objavili u prvim decenijama devetnaestog vijeka. To su autori koji su korisnost dobra dovodili u vezu sa njegovom rijetkošću, a uočili su i zakon opadajuće granične korisnosti. Savremeni španski ekonomista Huerta de Soto (Jesus Huerta de Soto) u svojim radovima posebno ističe pripadnike jezuitske škole sa Univerziteta iz Salamanke kao važne prethodnike austrijske teorije. Riječ je o

radovima takozvanih kasnih sholastičara koje je Jozef Šumpeter u svojoj istoriji ekonomske analize nazvao „prvim pravim ekonomistima“. Između ostalog, zalagali su se za zaštitu svojinskih prava, za slobodnu trgovinu i slobodu ugovaranja, a bili su i nepokolebljivi protivnici kontrole cijena. U svojim radovima oni su dokazivali da „pravedna cijena“ nije ništa drugo do cijena koju određuje tržište. Pored pomenutih imena, u nekim pregledima istorije ekonomskih ideja među prethodnike „austrijanaca“ ubrajaju se i francuski ekonomista Ričard Kantijon (Richard Cantillon, 1680-1734), njemački ekonomista Herman Hajnrh Gosen (Hermann Heinrich Gossen, 1810-1858), kao i francuski ekonomista Frederik Bastija (Claude-Frederic Bastiat, 1801-1850). Svoju čuvenu knjigu „Opšta rasprava o prirodi trgovine“ Rišar Kantijon je napisao oko 1730. godine na engleskom jeziku. Prvi put djelo je objavljeno 1755. godine. Kantijon, koga Rotbard smatra stvarnim ocem moderne ekonomske nauke, imao je viziju tržišta kao preduzetničkog procesa, a kao preduzetnike je označavao sve one tržišne učesnike koji moraju da donose odluke uz poznate troškove, ali uz nepoznate buduće cijene proizvoda. Pored toga, Kantijon je uočio da porast količine novca u privredi dovodi do promjene odnosa cijena, da se ovaj dodatni novac postepeno širi kroz sistem, kao i da su u povoljnijem položaju oni koji ga dobiju ranije. Pomenuti autori su unaprijedili teoriju vrijednosti, ali ipak nijesu bili u stanju da formiraju konzistentan teorijski sistem koji bi počivao na nekoliko temeljnih načela koja se međusobno dopunjuju i podupiru. Taj složeni posao izgradnje konzistentne ekonomske teorije obavio je Karl Menger.

Važno značenje za nastanak ove škole su imale specifične prilike toga vremena. To je bio period djelatnosti Prve internacionale i nastanka Pariške komune, prve za kratko vrijeme uspjele proletherske političke revolucije. Plus toga, ono što je u tom periodu bilo izuzetno bitno je izlazak iz štampe prvog toma „Kapital“ od Marksa na njemačkom jeziku. Iako su predstavnici građanske ekonomije ovo djelo nastojali da ne komentarišu kada je izašlo, ne želeći da mu daju na značaju, to nije dalo rezultata jer je „Kapital“ imao velikog odjeka u radničkim i socijalističkim pokretima. Tako su građanski teoretičari postavili htjeli da izgrade teoriju kojom će opovrgnuti ekonomsko-sociološke i filozofske zaključke iz „Kapitala“.

Okosnicu Marksovog ekonomskog sistema čini radna teorija vrijednosti, na osnovu koje je formulisana i izgrađena teorija viška vrijednosti i dato objašnjenje eksploatacije najamnog rada od strane kapitala. Tako je i glavno protivljenje austrijanaca bilo usmjereno na radnu teoriju vrijednosti.

Da bi oborili radnu teoriju vrijednosti i eksploataciju raničke klase u kapitalizmu, predstavnici austrijske škole, umjesto rada kao osnovne komponente vrijednosti uzimaju korisnost. Potiskuju analizu proizvodnje u drugi plan, a u prvi plan stavljaju razmjenu, potrošnju i individualne potrebe. Po Hajeku, proizvodnja je samo tehnički proces kombinovanja proizvodnih faktora (Hayek, prema Jakšić, str. 7)

Krajnji cilj Austrijanaca, kao i ostalih marginalista je bio izgraditi takav teorijski sistem koji će biti potpuno nezavistan od klasnih odnosa.

Najznačajniji prethodnik austrijske škole bio je njemački ekonomista Hermann Gossen. Formuliseo je dva osnovna zakona, od kojih prvi problematizuje načelo

opadanja korisnosti, a drugi se bavi način na koji se postiže maksimum svih uživanja. Navedene zakone iznio u svojoj jednoj knjizi „Razvitak zakona razmjene među ljudima i pravila koja odatle proizilaze“ (Entwicklung der gesetze des menschlichen verkehrs und der darausfließenden regeln für menschliches handeln).

3. NASTANAK AUSTRIJSKE EKONOMSKE ŠKOLE I KARL MENGER

Austrijska škola oblikovala se sedamdesetih i osamdesetih godina 19.vijeka. Uz teoriju Dževonsa u Engleskoj i Valrasa u Švajcarskoj, ta škola je dala prvi cjeloviti sistem marginalizma. Glavni proizvod marginalističke revolucije otpočete 1871.godine je bila nova subjektivna teorija vrijednosti. Ona u objašnjenju razmjenskog odnosa među robama polazi od pojedinca, koji maksimizira svoju korisnost i raspolaže određenim znanjima, vještinama i sredstvima. To mu omogućava donošenje racionalnih odluka. Dolazi do odbacivanja radne teorije vrijednosti, koja se zamjenjuje koncepcijom vezanom za želje i potrebe, tzv. koncepcijom korisnosti, a ne za rad.

Rodonačelnik ideje je Karl Menger, a njegovi učenici i neposredni sljedbenici koji čine drugu generaciju Austrijanaca: Vizer, Bohm-Baverk i Filipsberg. Treću generaciju čine Šumpeter i Mizes, a četvrtu generaciju čine Hajek, Haberler, Morgenstern i Rozenstajn-Rodan.

Kao zvanični datum nastanka austrijske škole uzima se 1871. godina. Tada je objavljena knjiga „Načela ekonomske nauke“ (njem. Grundsätze der Volkswirtschaftslehre) Karla Mengera. Njega, inače, nazivaju „Adamom Smitom austrijske škole“. Klasična politička ekonomija objasnila je uticaj ponude na formiranje cijena, dok je tražnju posmatrala kao zadatu, ona se podrazumijevala. Takvo zanemarenje tražnje bilo je posljedica analize dugog roka kada uslovi ponude odlučujuće utiču na traženu cijenu. Menger je odlučio da detaljno objasni i stranu tražnje. To je značilo potpuno drugačije ishodište analize u odnosu na klasičnu školu. Pošao je od stava da je u središtu, kako teorije cijena tako i ekonomske teorije u cjelini, upravo ljudska akcija. Smatrao je da bez proučavanja ponašanja pojedinaca koji neprekidno nastoje da unaprijede svoje blagostanje nije moguće razumjeti ekonomske pojave i procese. Pojedinaac, odnosno njegovo ponašanje i rad, predstavlja za Mengera ishodište ekonomske analize. Kao osnovni cilj svoje analize Menger navodi namjeru da objasni kako se cijene formiraju u stvarnom životu. Tu je, pored cijena proizvoda, mislio i na nadnice, kamatu i rentu. Konkretnije, njegov cilj je bio utvrđivanje uzročne veze između subjektivne vrijednosti koja rukovodi izborima pojedinaca i objektivnih cijena. Skoro polovina Načela posvećena je predstavljanju analitičkog aparata koji će doprinijeti ostvarenju ovog osnovnog zadatka.

3.1 Glavni doprinos austrijske ekonomske škole

Klasična ekonomija, od 17. vijeka je tvrdila da razumije glavne uzročno-posljedične promjene u ekonomiji. Ona je tvrdila da postoje sistematične uzročno-posljedične promjene tj. sistematska kauzalnost. Postoji sistem u ekonomskim

pojavama. Prema klasičnim ekonomistima, može se jasno demonstrirati, razumjeti i identifikovati sistematska promjena uzročno-posljedičnih efekata. Bio je to veliki doprinos klasične ekonomske škole. To je pogrešno gledište, ali jak koncept, ozbiljno uočavanje da postoji uzročno-posljedična veza ekonomskih pojava, što je bilo tokom ekonomske istorije plodotvorno. Rikardijanci, klasični ekonomisti, polazili su od toga da je osnova te uzročnosti ekonomskih pojava fizička stvarnost. Čovjek se nalazi u datom svijetu, koji karakteriše moćni sistem uzroka i posljedica, što čini ekonomsku stvarnost. Tako da se, polazeći od jednostavnog fizičkog zakona opadajućih prinosa i fundamentalnog razumijevanja da fizički resursi, rad i kapital određuju uzročno-posljedični lanac ekonomije, razvijala klasična ekonomska nauka. To je bio veoma respektabilan i moćan skup ideja koje su uređivale ekonomiju od Adama Smita, pa do Rikarda i Mila, sve do 1870. godine.

Da tu ideju ilustrujemo jednostavno. Najprije, napišimo na vrhu čistog lista papira riječ resursi, a na dnu lista zadovoljstvo potrošača U sredini stranice napišimo proizvođači. Proizvođači pretvaraju resurse u zadovoljstvo potrošača. To je bazna struktura ekonomije. Tako da ekonomska aktivnost počinje sa parčetom zemlje, kopanjem i vađenje rude, dobija se metal, proizvode automobile i drugo što zadovoljava potrošače. Ekonomski tokovi idu cijelo vrijeme od resursa ka potrošačima i u tom kretanju je potrebno mnogo koraka, mnogo faza. Označimo te faktore strelicam od potrošnje-tržišta prema proizvodnji, Prema gledištu klasične ekonomske škole, uzročnost je na pravcu od resursa ka potrošnji. Resursi određuju šta će se proizvoditi i tržišne cijene. To je opšta perspektiva klasične škole, a u okviru nje generiše se radna teorija vrijednosti.

Karl Menger zauzima gledište koje je potpuno suprotno, revolucionarno u odnosu na klasičnu ekonomiju! Uzročnost promjena diktirano je sa suprotne strane, sa dna tj. od zadovoljstva potrošača ka resursima. Pogledajte skicu, ako ste je napravili prema prethodnim upustvima. Ekonomske aktivnosti pokreću ljudske potrebe. To je apsolutna revolucija! Teorija radne vrijednosti je zamijenjena teorijom marginalne korisnosti. Teorija marginalne vrijednosti je dio šire perspektive, koju je Menger osvjetlio sa velikom jasnoćom. To je glavna stavka austrijske ekonomske škole, njen glavni doprinos.

3.2 Mengerovi istomišljenici i formiranje škole

Deceniju nakon objavljivanja Principa ekonomije pojavili su se Mengerovih sljedbenici. U samo nekolike godine pojavilo se nekoliko uticajnih knjiga koje su dodatno učvrstile Mengerovu teoriju. Eugen fon Bem-Baverk 1881. godine je objavio prvi dio knjige „Kapital i kamata“ (njem.Kapital und Kapitalzins) pod naslovom „Istorija i kritika teorija kamate“ (njem.Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien), a Fridrih fon Vizer je 1884. godine objavio „Porijeklo i osnovni zakoni ekonomskih vrijednosti“ (njem.Ursprung und Hauptgesetze der wirtschaftlichen Wertes). Po obilju novih i značajnih knjiga posebno se izdvaja 1889. godina. Naime, te godine Bem-Baverk je objavio drugi tom pomenute knjige pod naslovom „Pozi-

tivna teorija kapitala“ (eng. Positive Theorie des Kapitals), a Vizer knjigu „Prirodna vrijednost“ (njem. Natürlicher Wert). Iste godine objavljeno je još nekoliko važnih knjiga, u širim krugovima manje poznatih autora. Dakle, predstavnici „stare“ austrijske škole su, pored Karla Mengera, Fridrih fon Vizer i Eugen fon Bem-Baverk. U različitim literaturama mogu se pronaći i različite klasifikacije pripadnika austrijske škole. Tako se, kao „druga generacija austrijanaca“, označavaju autori koji su bili aktivni u periodu od 1880. do 1910. godine. Pored već pomenutih „izvornih austrijanaca“, tu su i švedski ekonomista Knut Viksel, kao i u širim krugovima manje poznati Emil Saks.

Zanimljivo je pomenuti i to da je početkom dvadesetog vijeka uticaj ove škole bio mnogo veći među američkim ekonomistima nego među ekonomistima u Evropi. Ekonomisti u čijem radu se osjetio snažan uticaj ideja i stavova „austrijanaca“ su: Klark (John Bates Clark, 1847-1938), Fišer (Irving Fisher, 1867-1947), Grin, (David J. Green), Dejvenport (Herbert J. Davenport, 1881-1931), Feter (Frank A. Fetter, 1868-1949), tako da se u ekonomskoj literaturi susrijeće i izraz „američki austrijanci“.

3.3. Ludvig fon Mizes

Ludvig fon Mizes (Ludwig von Mises, 1881.-1973.) je jedan od najpoznatijih ekonomista i socijalnih filozofa dvadesetog vijeka.

Kao zapažen post-doktorant kod Eugen fon Bem-Baverka, u svom prvom velikom djelu „Teorija novca i kapitala“, Mizes je postigao nešto što je tada smatrano nemogućim: integrisanje teorije novca u opštu teoriju marginalne korisnosti i cijene (to bi se sada zvalo integrisanje makroekonomije u mikroekonomiju.). Pošto su Bem-Baverk i ostale austrijske kolege odbili da prihvate Mizesovu integraciju i tako ostali bez monetarne teorije, Mizesu je jedino preostalo da se izdvoji i osnuje „neo-austrijsku“ školu.

Razvio je potpunu deduktivnu ekonomsku nauku zasnovanu na temeljnom aksiomu da pojedinačna ljudska bića svrsishodno djeluju da bi ostvarili željene ciljeve. Iako je njegova ekonomska analiza „vrednosno neutralna“⁴ – u smislu da je za analizu nebitno koje su vrijednosti ekonomista, Mizes je zaključio da je za ljudsku rasu laissez-faire jedina dugoročno održiva ekonomska politika, sa slobodnim tržištem i neograničenim korišćenjem prava privatne svojine, đe je vlast strogo ograničena na odbranu sigurnosti osoba i svojine u okviru njene teritorije.

Mizes je uspio pokazati sljedeće:

- širenje slobodnog tržišta, podjele rada i privatnog ulaganja kapitala su jedini put ka napretku i ljudske rase;
- socijalizam je loš za modernu ekonomiju, jer odsustvo privatne svojine nad zemljom i kapitalnim dobrima onemogućava bilo kakvo racionalno određivanje cijena ili procjenu troškova i
- intervencija vlasti, osim toga što ograničava tržište, kontraproduktivna je neizbježno vodi u socijalizam, osim ako se ne ukinu sve vrste intervencija.

Zahvaljujući ovakvim stavovima, Mizes je postao poznat po beskompromisnom insistiranju na neinflatornom zlatnom standardu i *laissez-faire*-u.

Kao temelj "neo-austrijske škole" ekonomije, Mizesova teorija poslovnog ciklusa koja je za inflaciju i periodične depresije okrivila inflatorne bankarske kredite ohrabrivane od Centralnih banaka, prihvaćena je od većine mlađih ekonomista u Engleskoj ranih 1930-ih kao najbolje objašnjenje Velike depresije.

U svojoj monetarnoj teoriji Mizes je oživio zaboravljeni princip britanske valutne škole, koji je bio prihvaćen do 1850-ih, da društvo nema nikakve koristi od povećanja novčane mase, da povećanje novčane mase i bankarskog kredita izaziva samo inflaciju i poslovne cikluse i da prema tome politika monetarne vlasti treba da bude održavanje ekvivalenta 100-procentnog zlatnog standarda. Mizes je ovome dodao i elemente teorije poslovnih ciklusa: da ekspanzija bankarskih kredita, pored izazivanja inflacije, čini depresije neizbježnim jer izaziva promašene investicije, tj. navodi poslovne ljude da previše investiraju u kapitalna dobra, kao što su: mašine alatke, građevine, itd., a premalo u potrošačka dobra. Problem je u tome što inflatorni bankarski krediti, kada se pozajmljuju privrednim organizacijama, imaju efekte pseudo-štednje i navode poslovne ljude da vjeruju da je više ušteđevine na raspolaganju za ulaganje u proizvodnju kapitalnih dobara nego što su potrošači zaista spremni da štede. Stoga inflatorni rast mora biti praćen recesionim padom, koji postaje bolan ali neophodan proces kroz koji tržište likvidira loše investicije i ponovo uspostavlja strukturu investiranja i proizvodnje koja najbolje odgovara željama i zahtevima potrošača.

Mizes i njegov sljedbenik Hajek razvili su ovu teoriju poslovnih ciklusa tokom 1920-ih i na osnovu ove teorije Mizes je bezuspješno upozoravao da je izvikano "Novo doba" vječitog napretka 1920-ih velika prevara i da će neizbježan rezultat biti juriš na banke i depresija.

Ovo učenje bilo je u suprotnosti sa pogledima Džona Mejnarda Kejnza i njegovih učenika sa Kembridža. Iako je potpuno pobio Kejnzovu Raspravu o novcu, Hajek je ipak izgubio bitku i većinu sljedbenika u naletu kejnzijanske revolucije koja je zahvatila svijet ekonomije po objavljivanju Kejnzove Opšte teorije 1936. godine.

Preporuke za tretiranje problema poslovnih ciklusa Mizes-Hajeka s jedne i Kejnza s druge strane bile su dijametralno suprotne. Mizes je preporučivao trenutno ukidanje svih bankarskih kredita i monetarne ekspanzije tokom perioda rasta; a tokom recesije savjetovao je strogi *laissez-faire*, koji će omogućiti najbržu moguću stabilizaciju.

Mizes je smatrao da su najgori oblici intervencije vještačko održavanje cijena ili plata, što izaziva nezaposlenost, povećavanje ponude novca ili povećavanje državnih izdataka da bi se stimulisala potrošnja. Za Mizesa recesija je problem niskog nivoa štednje i visoke potrošnje i zato je važno da se ohrabri štednja i štedljivost, a ne suprotno. Smatrao je da treba smanjiti državne izdatke, umjesto njihovog povećavanja.

Socijalizam i komunizam trijumfovali su u Rusiji i većim dijelom Evrope u toku i nakon Prvog svjetskog rata, što je podstaklo Mizesa da objavi čuveni članak "Ekonomska račun u socijalističkim zemljama" (1920). U tom članku je pokazao da je nemoguće da socijalistički planeri isplaniraju moderni ekonomski sistem. Naprotiv, svaki pokušaj stvaranja vještačkog tržišta biće neuspješan jer stvarni sistem cijena i troškova zahtijeva razmjenu svojinskih prava, odnosno privatnu svojinu nad sredstvima za proizvodnju. Ovaj članak Mizes je kasnije razvio u svoju knjigu „Socijalizam“ iz 1922., a ova sveobuhvatna filozofska i sociološka, a takođe i ekonomska kritika i danas je najkompletnija i najrazornija kritika socijalizma ikada napisana.

Mizesov „Socijalizam“ uticao je na to da mnogi poznati ekonomisti i socijalni filozofi napuste socijalističke poglede. Neki od njih su Hajek, Repke i Robins.

Osim što se usprotivio svim političkim trendovima dvadesetog vijeka, Mizes se borio sa onim što je smatrao pogubnim dominantnim filozofskim i metodološkim trendovima, u ekonomici i drugim disciplinama. Ovo je uključivalo pozitivizam, relativizam, istoricizam, polilogizam (ideja da svaka rasa i pol imaju svoju sopstvenu "logiku" i da stoga ne mogu da komuniciraju sa drugim grupama) i sve oblike iracionalizma i pobijanja objektivne istine.

Mizes je razvio ono što je smatrao odgovarajućom metodologijom ekonomske teorije – logičku dedukciju iz očiglednih aksioma, koju je nazvao "prakseologijom", a oštro je kritikovao rastuću tendenciju ekonomije i drugih disciplina da se prakseologija i istorijsko shvatanje zamijene nerealističnim matematičkim modelima i statističkim manipulacijama.

Nakon emigracije u Sjedinjene Države 1940. godine, dvije Mizesove knjige su postale važne i uticajne. Njegova knjiga „Svemoćna vlast“ iz 1944. bila je prva koja je pod znak pitanja stavila tada vrlo raširen marksistički stav da su fašizam i nacizam svojim nacijama nametale "klase kapitalista". Njegova Birokratija (1944) je još uvijek neprevaziđena analiza razloga zašto je funkcionisanje vlasti uvijek "birokratsko" i pati od svih boljki birokratije.⁶

Mizesovo najmonumentalnije dostignuće je djelo „Ljudsko djelovanje“ iz 1949. godine. To je bila sveobuhvatna rasprava o ekonomskoj teoriji napisana poslije Prvog svjetskog rata. U ovom dijelu Mizes primjenjuje sopstvenu metodologiju i program istraživanja i zasniva sveukupnu strukturu ekonomske teorije na svojim deduktivnim prakseološkim principima. Objavljena u eri u kojoj su i ekonomisti i državne vlasti potpuno posvećeni etatizmu i kejnzijanskoj inflaciji, „Ljudsko djelovanje“ je knjiga koju ekonomisti nijesu čitali. Konačno, 1957. godine Mizes je objavio svoje posljednje važno djelo „Teorija i istorija“. U tom djelu, pored pobijanja marksizma i istoricizma objašnjava osnovne razlike i funkcije teorije i istorije u ekonomiji i drugim disciplinama ljudskog djelovanja.

U političkom smislu, Mizes je bio laissez-faire radikal, protivnio se carinama, ograničavanjima imigracije i pokušaja vlasti da nametne moral. Takođe, vjerovao je da su lična moralnost i stabilna porodica, kako neophodan uslov, tako i prirodna posljedica sistema slobodnog tržišta u kapitalizmu.

Mizes ekonomiju smatra aksiomatsko-deduktivnom naukom. Mizes je u obrazloženju predmeta proučavanja ekonomske nauke pošao od epistemologije, odnosno nauke o saznanju.⁷

3.4. Fridrich fon Hayek

Fon Hayek je rođen 1899. godine, a umro 1992. Diplomirao je pravo, a zatim i društvene i političke nauke. Studirao je kod Vizera i Mizesa. Jedan je od vodećih zagovornika reafirmacije klasičnog liberalizma u 20. vijeku. Počev od svoje prve knjige „Put u ropstvo“, u kojoj se bavio međuzavusnošću politike i ekonomije, pa do posljednje, branio je ideje spontanog ekonomskog poretka i kritikovao državni intervencionizam. Bio je jedan od najosporavanijih socijalnih filozofa 20. vijeka, a nekoliko decenija kasnije dobio je Nobelovu nagradu za ekonomiju. Kritikujući koncept države blagostanja, predvidio je bankrot penzionog fonda SAD-a do 2020. godine. U vrijeme države blagostanja Hayek je, stavljajući slobodu iznad blagostanja, uvjeravao da se sloboda ne može razmijeniti za trenutnu isplativost i da će smanjenje slobode i individualnog izbora umanjiti mogućnost da se iskoristi individualno znanje i iskustvo i tako postigne napredak. Bio je uvjeren da će dopuštanjem slobode iz toga prosteći veće blagostanje nego što ga može pružiti bilo kakvo namjensko ograničenje slobode radi trenutnog osiguranja planiranog blagostanja za sve. Ideal slobodnog društva Hayek je iznio prvo u „Poretku slobode“, a poslije u trotomnoj studiji „Zakon, zakonodavstvo i sloboda“. U prvoj knjizi on izlaže osnovne filozofske, moralne, ekonomske, političke i pravne pretpostavke slobodnog društva, stvarajući jednu cjelovitu slobodarsku političku filozofiju. Slikajući ideal slobodnog društva želio je pokazati što bi njegovo ostvarenje značilo u praksi. Na taj način stvorio je opštu filozofiju slobode za 20. vijek.

„Položaj čovjeka na pola puta između prirodnih i društvenih pojava, đe je on posljedica jednih i uzrok drugih - dovodi do toga da suštinski bazične činjenice koje nam trebaju za objašnjenje društvenih fenomena dijelom pripadaju opštem iskustvu, a dijelom pripadaju našem mišljenju.“ - napisao je Hayek. U relevantnoj literaturi postoje različita tumačenja Hajekove metodološke pozicije. Obično se govori o dvije faze Hajekovog rada u ovoj oblasti. Prema ovakvom tumačenju, Hayek je u prvoj fazi bio pod uticajem Ludviga fon Mizesa kada je zastupao poziciju o nepomirljivoj razlici između metode prirodnih i društvenih nauka, a u drugoj pod uticajem ideja velikog filozofa nauke Karla Rajmunda Popera, kada je prihvatio metodu kritičkog racionalizma, pa tako i tezu o principijelnom jedinstvu naučne metode. Hayek je zastupao stav da nauke, u zavisnosti od složenosti pojava koje proučavaju, mogu imati različit stepen preciznosti predviđanja. Naime, postoje razlike između prirodnih i društvenih nauka, ali se one ogledaju samo u stepenu moći predviđanja. Na ovu temu Hayek se osvrnuo i u govoru prilikom dodjele Nobelove nagrade za ekonomiju 1974. godine. Ukazuje na razlike u predviđanjima u prirodnim naukama u odnosu na predviđanja u društvenim naukama, te poseb-

no skreće pažnju na probleme koji se pojavljuju kada se od društvenih nauka traži više nego što one mogu dati.

3.5. Jozef Šumpeter

Najveći doprinos u ekonomiji od strane Jozefa Šumpetera su: teorija preduzetništva, konkurencije i razvoja, teorija i istorija poslovnih ciklusa i istorija ekonomske misli. Politički doprinos je ostao upamćen kao šumpeterijanska teorija demokratije, stanovište koje demokratiju vidi kao običnu borbu političkih elita za glasove koji bi ih doveli na vlast. U doba kada je demokratija sve više dobijala normativnu dimenziju i umjesto načina vladanja počela da označava vrhunsku društvenu vrijednost, Šumpeter je revolucionarno odbacio takav romantični pogled i zamijenio ga realističkim i instrumentalnim viđenjem demokratije, ne kao vrijednosti, nego kao običnog metoda borbe za vlast.

Početkom 1940-ih dešavaju se najmanje tri promjene koje sve više odvajaju austrijance od neoklasičnog mejnstrima. Prvo, pod rastućim uticajem kejnzijanizma, mejnstrim ekonomisti se sve više bave makroekonomijom i operišu agregatnim veličinama kao što su društveni proizvod, investicije i štednja. Nasuprot tome, u austrijskoj školi makroekonomija praktično ne postoji – postoje samo interakcije pojedinaca, ekonomske veličine kao što su troškovi i koristi se smatraju isključivo subjektivnim ocjenama, a agregiranje takvih subjektivnih ocjena nema naučnog smisla. Drugo, u želji da ekonomiju učine respektabilnom po ugledu na 'prave' nauke poput fizike, mejnstrim ekonomisti idu sve dalje u formalizam, u matematičko izražavanje argumenata. Za austrijance to je samo privid nauke, oni se protive transplantaciji metoda iz prirodnih nauka u ekonomiju kao nauku o akciji pojedinca. Austrijanci zadržavaju tekst umjesto jednačina kao glavnu formu izražavanja. I na kraju, pod uticajem logičkog pozitivizma, mejnstrim sve više prihvata empirijsko testiranje hipoteza kao dominantnu metodologiju. Za austrijance ekonomija je prije svega logika, glavni metod je dedukcija, oni tvrde da su empirijski testovi u društvenim naukama nepouzdana i odbijaju da ih prihvate kao naučni dokaz.

Njegove teorije su deduktivne, individualističke, i tipično austrijski nemaju u vidu ekonomiju kao cjelinu, nego gledaju na tržište kao na skup interakcija između pojedinaca.⁸ Dok su se mejnstrim ekonomisti bavili matematičkim modelima tržišne alokacije, Šumpeter je razvoj vidio kao spontanu evoluciju, kao proces konkurencije i koordinacije, sa posebnom ulogom koju preduzetništvo i inovacije imaju u tome. Blizak je austrijanizmu i u svojoj teoriji demokratije, đe demokratiju vidi kao ništa više od metoda izbora vlade, i to takvog u kojem se pojedinci bore za glasove uglavnom nezainteresovanog glasačkog tijela. Riječ je o pristupu iz kojeg se rodila teorija javnog izbora, bliski rođak austrijske škole koji će uzeti maha dvadesetak godina kasnije.

Po mišljenjima mnogih autora, u svojoj teoriji poslovnih ciklusa on se udaljava od austrijske škole, jer njegov obimni rukopis o teoriji poslovnih ciklusa (Poslovni ciklusi, 1939.) je možda bliži direktnim neprijateljima austrijske škole – njemačkom

istoricizmu i čak hegelijanizmu – nego austrijskom deduktivnom metodu. Svoju teoriju poslovnih ciklusa Šumpeter ne zasniva na ponašanju ljudi, institucionalnim podsticajima ili problemima cjenovnih signala, kao što bi klasični predstavnik austrijske škole uradio, nego, prije svega na obimnim istorijskim podacima. Upušta se u predviđanje budućih ciklusa, jer se oni navodno istorijski ponavljaju u manje - više pravilnim razmacima. Od samih svojih početaka austrijska škola je isticala da istorijski podaci ne govore ništa o budućim kretanjima i da se zakonitosti tržišta mogu otkriti jedino prostom dedukcijom, počev od prve premise da racionalni ljudi djeluju na podsticaje. Empirijski podaci, koje je u društvenim naukama bolje nazivati istorijskim, su za predviđanje budućnosti beznačajni. Za razliku od prirodnih nauka, u ekonomiji nema kontrolisanog eksperimenta. Kada je svaka sljedeća situacija različita, kao što je neminovno slučaj u ekonomiji, empirijski odnosno istorijski podaci nemaju veliku vrijednost.

Šumpeterova pojedina djela su ostala klasici. U „Kapitalizam, socijalizam i demokratija“, postoje najmanje tri sasvim odvojena fragmenta koja su postala obavezna literatura na različitim katedrama: prvi je njegova uvodna kritika Marksa, drugi je rasprava o kapitalizmu kao procesu kreativne destrukcije i treći je teorija demokratije. Poznat je po frazi „kreativna destrukcija“, kojom je označavao proces konkurencije na tržištu kojim se inferiorne alokacije resursa kontinuirano zamjenjuju efikasnijim alokacijama.

4. DOPRINOS AUSTRIJSKE EKONOMSKE ŠKOLE RAZVOJU PREDUZETNIŠTVA

Nosioci ekonomskog razvoja su preduzeća, koja svoj kvalitet i uspješnost manifestuju konkurentnošću i poboljšanjem tržišne pozicije. Iz iskustva razvijenih zemalja zaključuje se da je sektor malih i srednjih preduzeća bitna komponenta privrednog sistema. Preduzetništvo podrazumijeva spremnost na preduzimanje inicijative i svjesno izlaganje riziku pri realizovanju ideja u poslovne poduhvate. Ono uključuje investiranje, tj. usmjeravanje kapitala u konkretne procese proizvodnje i pružanja usluga. Osnovna aktivnost preduzetnika vezana je za ocjenu praktičnosti nove ideje i njenih potencijalnih komercijalnih i tehničkih izgleda. Uslov za uspješno preduzetništvo je samostalnost preduzeća u uslovima postojanja tržišnih konačnih proizvoda i faktora proizvodnje.

Preduzetništvo, kao praksa, podrazumijeva stvaranje novih organizacija u cilju iskorišćavanja identifikovanih šansi. Koncept preduzetništva je poznat još od XII vijeka, dok akademsko izučavanje ovog fenomena počinje od XVIII vijeka.

Preduzetništvo je, prema Šumpeteru, sposobnost koja, potpuno nezavisno od vlasništva nad kapitalom, pretpostavlja inicijativu, autoritet, predviđanje i vođstvo. Više je stvar volje, nego intelekta. Preduzetnik je pokretač tehnoloških promjena. Šumpeter je uveo pojam „kreativna destrukcija“, pod kojim podrazumijeva proces industrijske transformacije koji prati radikalna inovacija. Kreativna destruk-

cija je proces razbijanja postojeće strukture kako bi se povećao njen kvalitet i efikasnost. Da bi stvorili nešto novo, moramo „uništiti“ ono što već postoji. Prema Šumpeterovoj viziji kapitalizma, inovativni napor preduzetnika su glavni pokretač dugoročnog ekonomskog rasta, uprkos činjenici da se u tom procesu uništava vrijednost postojećih kompanija koje su uživale određeni stepen monopola.

Karl Menger, kao tvorac austrijske ekonomske škole, je smatrao da je osnovna funkcija preduzetnika da transformiše određena dobra u druga, operišući pri tome različitim informacijama i ekonomskim kalkulacijama.

Ludvig fon Mizes, jedan od najznačajnijih predstavnika austrijske ekonomske škole, je smatrao da u imaginarnoj konstrukciji ravnotežnog sistema niko nije preduzetnik. Međutim, u dinamičkoj stvarnosti svaki učesnik je preduzetnik.

Jedan od najvećih ekonomskih mislilaca svih vremena, Jozef Šumpeter predstavlja jednu od najznačajnijih figura u istoriji misli o preduzetništvu.

Izrael Kirzner, takođe predstavnik austrijske ekonomske škole i student Ludviga fon Mizesa, je smatrao da je suština preduzetništva u brzom reagovanju na profitne šanse koje se ukazuju na tržištu.

5. ZAKLJUČAK

Najistaknutiji predstavnici austrijske ekonomske škole su: Menger, Mizes, Šumpeter, Hajek i drugi. Klasična politička ekonomija objašnjavala je uticaj ponude na formiranje cijena, ali je tražnju posmatrala kao zadatu, ona se podrazumijevala. Predstavnici austrijske ekonomske škole su detaljno objasnili i stranu tražnje. Smatrali su da bez proučavanja ponašanja pojedinaca koji stalno nastoje da unaprijede svoje blagostanje nije moguće razumjeti ekonomske pojave i procese. Pitanja proizvodnje su potisnuta u drugi plan, a ističu se potrošnja i potražnja u cilju alokacije sredstava s aspekta individualnog ekonomskog subjekta.

Mengerova verzija je bila revolucionarnija od ostalih predstavnika austrijske škole, jer je predstavljala raskid sa tradicijom, po tome što je on zapravo negirao kako postojanje ravnoteže (osim kao izraza koji opisuje situacije u kojima se tržišta prebijaju), tako i relevantnosti dugog roka. On je došao do genijalnog uvida: ekonomske aktivnosti pokreću ljudske potrebe. To je apsolutna revolucija! Ekonomska nauka više nije bila ono što je do tada, paradigma razmišljanja o ekonomskim aktivnostima je promijenjena iz osnova.

Literatura:

Appleby, J. (2004-1978), *Economic Thought and Ideology in Seventeenth Century England*, Los Angeles, Figueroa

Avlijaš, R. (2010), *PREDUZETNIŠTVO*, Univerzitet Singidunum, Beograd.

Brunsko, Z. (1988), *Austrijska škola i suvremena građanska ekonomija*, Ekonomski fakultet, Dubrovnik, 1988

Colombato, E. (2014), *Tržište, moral i kreiranje politike*, CID, Podgorica

- Galbraith, J- K. (1995/1987), *Ekonomija u perspektivi*, Mate, Zagreb
- Geco J., Sosa E., *Epistemologija, vodič u teorije znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- Hayek F. A., Cit.prema Jakšić M. *Velike prekretnice građanske ekonomije*, MUS br.6, 1985.
- Jovović, R. (2005), *Preduzetnički biznis, od ideje do uspjeha*, NIU Službeni list RCG, Podgorica.
- Marshall, A. (1987/1928), *Načela ekonomike*, Centar za kulturnu je latnost, Zagreb)
- Muratović, D. (2012), *RAZVOJ EKONOMSKE MISLI Austrijska ekonomija I – Mizes i Hayek*, Ekonomski fakultet u Tuzli.
- Niehaus, J. (1990), *A History of Economic Theory, Classic Contributions 1720-1980*, Blatimore, The Johns Hopkins University Press
- Rpotbard, M. (2006), *Ludvig fon Mizes*, naučni članak, mart 2006.
- Salvatore, D. (2009/1988/), *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
- Stojanović, B., *Osnove austrijske teorije*, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2009.
- Tasić, S., *Jozef Šumpeter – povremeni austrijanac*, austorski tekst, 2008.